

Bratrství a Život

Ostravská spiritistická scéna, její sociální zázemí a (nad)regionální kontakty (1918–1951)*

Martin Jemelka

V české historiografii je meziválečná etapa církevních dějin v podstatě kodifikována jako perioda přestupového hnutí, konstituování národních církví českobratrské a československé, postupného nalézání modu vivendi mezi státem a římskokatolickou církví a zvolna rostoucího vlivu jejích věřících a institucí ve veřejném životě republikánského státu, dovolávajícího se tradic české reformace. Meziválečný náboženský život ale na prvním místě charakterizovala rostoucí heterogenost, ať již se do ní promítala národnostní, sociální, politická, konfesní, nebo světonázorová orientace československých obyvatel. Zvláště v desetiletí po roce 1918 byly náboženská otázka a konfesní příslušnost frekventovanou součástí veřejného diskursu. K diskutovaným tématům patřil i rozkvět české heterodoxní scény, na němž se vedle demokratizace veřejného života a zámořských misí podílela i zákopová zkušenost s hrůzami světové války. Fenomémem, který svým původem dalece překračoval československé hranice, a přesto zakotvil v regionech se specifickou domácí tradicí náboženského a sociálního vývoje, byl již před válkou *spiritismus*, resp. *spiritistické hnutí*. Mezi válkami se k němu v českých zemích, v dezintegrováných agrárních a podhorských regionech, nebo ve velkých městech a průmyslových oblastech, do nichž obyvatelé těchto regionů migrovali, hlásily tisíce organizovaných stoupenců, sympatizantů, nebo jen zvědavců. Vždyť legitimizaci spiritismu v náboženském životě mladé republiky napomáhaly i antroposofické zájmy prezidenta Masaryka a tolerantní přístup některých křesťanských duchovních.

Spiritismus a spiritistické hnutí nejsou neznámými tématy české historiografie po roce 2000. Většina historiografické produkce je však sledovala v mikroregionálním rámci venkovské společnosti, bez důsledné archivní heuristiky a spíše jako dobovou kuriozitu než projev

* Studie vznikla v rámci řešení projektu GA ČR reg. č. 16-04364S s názvem *Náboženský život průmyslového dělnictva českých zemí (1918–1939): instituce, religiozita a sociální otázka*, realizovaného v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i. (2016–2018).

imanentního antropologického hledání transcendentna. Převážná část těchto textů nestudovala spiritismus v konkrétním sociálním milieu a nabrala v potaz značnou heterogenost domácí spiritistické scény. Z celé řady drobných studií vystupují monografie Jaromíra Kozáka¹ a Milana Nakonečného,² jejichž deficitem je absence standardního vědeckého aparátu. Vedle Zdeňka R. Nešpora,³ který spíše znovuobjevil výsledky starších výzkumů manželů Machovcových,⁴ je tak zatím nejkomplexnějším příspěvkem disertace Andrey Hudákové,⁵ která se však koncentrovala jen na proces institucionalizace bez znalosti regionálních, sociálních a ideových souvislostí, natož rozdílů. Předkládaná stať sleduje spiritistické hnutí v jeho vrcholné meziválečné fázi v prostředí průmyslového dělnictva ostravské aglomerace, a to v relaci sociálního původu jeho vyznavačů a ideového soupeření mezi stoupenci agnostické a křesťanské varianty spiritismu. Studie, která vzešla z důsledné heuristiky nabízejícího se archivního materiálu (aktový materiál spolkových organizací, relace ze schůzí, periodika, dobová literatura), sleduje meziválečnou ostravskou spiritistickou scénu, včetně historických kořenů a osobností celorepublikového významu. Meritem této stati je prezentace dvou nejvýznamnějších ostravských spiritistických spolků a komparace jejich ideového směřování, genderové struktury, regionální působnosti a sociální úspěšnosti. Obecně by měl text přispět k rehabilitaci Velké Ostravy jako centra meziválečného náboženského života Republiky československé⁶ a k přeformulování představ o průmyslovém dělnictvu jako uvědomělem nositeli sekularizačního paradigmatu bez zájmu o náboženství, třeba v podobě spiritismu v jeho scientistické, nebo (para)křesťanské podobě.

¹ Jaromír KOZÁK, *Spiritismus: Zapomenutá významná kapitola českých dějin*, Praha: Eminent, 2003.

² Milan NAKONEČNÝ, *Novodobý český hermetismus*, Praha: Eminent, 2009.

³ Zdeněk R. NEŠPOR, „K původu a pramenům českého lidového spiritismu,“ *Lidé města: revue pro etnologii, antropologii a etologii komunikace* 3, č. 12 (2003): 59–81.

⁴ Milan MACHOVEC – Markéta MACHOVCOVÁ, *Utopie blouznivců a sektářů*, Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 458–467.

⁵ Andrea HUDÁKOVÁ, *Organizace československého spiritistického hnutí*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Evangelická teologická fakulta, katedra religionistiky, 2012 (rukopis disertační práce).

⁶ Martin JEMELKA, „Ostrava duchovním a náboženským centrem Republiky československé?,“ *Studia historica Brunensia* 61, č. 2 (2014): 221–239.

1. ALOIS VAŇOUS A OSTRAVSKÁ „SEKTÁŘSKÁ“ SCÉNA

20. 2. 1932 bylo prezidentské kanceláři doručeno podání válečného invalidy Aloise Vaňouse (* 15. 6. 1892) z Jinačovic u Brna.⁷ Pod vlivem zákopových hrůz vystoupil po první světové válce z Církve římskokatolické, aby kolem sebe na Moravě shromáždil Následovníky Krista ve Sdružení přátel Hlasu svědomí, skupinu 150 bezvěrců, spiritistů a protestantů, zklamanych institucionálním křesťanstvím a hledajících spásu ve Vaňousově synkrezí křesťanství, spiritismu a vlastních životních zkušeností.⁸ Následovníci Krista, ideově rozkročení mezi Tolstého lidovým křesťanstvím, uherskými nazarény (pacifismus) a severoamerickými kvakery (hlas svědomí), budili respekt asketickou morálkou vegetariánů, abstinentů, nekuřáků, esperantistů a zapřísáhlých pacifistů.⁹ Nad Vaňousovými spisy¹⁰ a nad jeho rolí zakladatele několika úředně nepovolených organizací nehodlaly ovšem úřady přivírat oči. Jeho aktivity byly klasifikovány jako státu nebezpečné. Nařízeno bylo Vaňousovo úřední sledování a psychiatrické vyšetření,¹¹ zvláště když byl již v letech 1925–1926 vyšetřován Prezidiem zemské správy politické na Moravě pro svedení pěti vojáků k odepření vojenské povinnosti.¹² Samozvaný apoštol s léčitelskými schopnostmi však šířil svou pacifistickou

⁷ Zemský archiv v Opavě (ZAO), fond Policejní ředitelství v Moravské Ostravě (PŘMO), Prezidiální spisy (PS), inv. č. 1665, sign. 655, kart. 250, sine f., 22. 10. 1925 a 15. 2. 1926 Brno, 6. 10. 1926 Praha.

⁸ K podobnému případu Karla Studenta z Němčic nad Hanou blíže Zdeněk ULLRICH, „Soziologische Studien über eine Sektenbildung in der Tschechoslowakei,“ in *Forschungen zur Völkerpsychologie und Soziologie*, sv. 3, Leipzig: Hirschfeld, s. 225–261. K „zákopové religiozitě“ a náboženství jako strategii přežití v první světové válce např. Sigrid WISTHALER, *Karl Aussenhofer: Das Kriegstagebuch eines Soldaten im Ersten Weltkrieg*, Innsbruck: Innsbruck University Press, 2010, s. 75–81.

⁹ Zdeněk BAUER, „Vojáku Vladimíre...“: Karel Čapek, Jindřich Groag a odpírači vojenské služby z důvodů svědomí, Praha: Nakladatelství Zdeněk Bauer, 2009, s. 36–39.

¹⁰ Alois VAŇOUS, *Vážného slova včas vůdčím mužům národa a lidu Československa na uvážení*, 1921; týž, *Projev Hlasu Svědomí: Vládám a občanům křesťanských států*, Praha: Kniha života, svazek 29, 1933.

¹¹ Viz pozn. č. 3.

¹² BAUER, „Vojáku Vladimíre...“, s. 36–39, 73–74, 87, 96: Příklad jednoho z nich, Vladimíra Rajdy (* 5. 6. 1900) z Bohuslavic u Prostějova, dokonce v *Lidových novinách* medializoval Karel Čapek (1890–1938).

a spiritistickou zvěst dále, zprvu pod vlivem Nového Jeruzaléma Přemysla Pitterra (1895–1976).¹³

Vaňousův případ dlouho balancoval na hraně kuriozity a persifláže, dokud po působení na Brněnsku a v Praze nezakotvil ve Velké Ostravě,¹⁴ která byla mezi válkami centrem sociálnědemokratického bezvěreckého hnutí,¹⁵ jednou z kolébek Církve československé¹⁶ a střediskem organizovaného a ideově diferencovaného spiritistického hnutí,¹⁷ k němuž Vaňous tíhnul. Na Ostravsku vystoupil poprvé v listopadu 1924, a to na pozvání spiritistů spolku Život.¹⁸ Na Ostravsko spěchal Vaňous i v únoru 1932, kdy žádal o slyšení prezidenta Masaryka ve věci tzv. křesťanské zdravotvědy a jejího praktikování v zamýšlených křesťanských domovech pro lidi trpící nevyléčitelnými chorobami, v nichž měli být nemocní uzdravováni charizmaticky. Masarykovi hodlal Vaňous předložit petici podepsanou 90 údajně uzdravenými osobami. Místo přijetí byla úřady nařízena jeho hospitalizace a šetření jeho aktivit jako hlavy Odboru pro vykonávání křesťanské rodinné péče Přátel Hlasu svědomí, pro nějž Vaňous žádal právo dohledu nad všemi nevyléčitelně nemocnými ve státě.¹⁹ Mez úřední tolerance Vaňous nepřekročil ani tak konceptem pětičlenného mezinárodního soudu nebo návrhy zřízení rozhlasové stanice, náboženských čítáren a zastupitelství Hlasu svědomí, ale žádostí o úřední schválení Sdružení přátel Hlasu

¹³ P. Pitter prošel pod vlivem války podobným vnitřním vývojem jako A. Vaňous. K Pitterově osobnosti blíže např. Pavel KOHN, *Můj život nepatří mně: Čtení o Přemyslu Pittrovi*, Praha: Kalich, 1995; Pavel KOSATÍK, *Sám proti zlu: Život Přemysla Pittra (1895–1976)*, Praha, Litomyšl: Paseka, 2009.

¹⁴ ZAO, PŘMO, PS, inv. č. 5785, sign. 1360, kart. 353, f. 32.

¹⁵ Martin JEMELKA, „The Social Democratic Atheist Movement in Interwar Ostravsko,” in *Secularization and the Working Class: The Czech Lands and Central Europe in the 19th Century*, ed. Lukáš Fasora – Jiří Hanuš – Jiří Malíř, Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers, Pickwick Publications, 2011, s. 174–192; Martin JEMELKA, „Sociálnědemokratické bezvěrecké hnutí na meziválečném Ostravsku,” in *Ostrava: Sborník k dějinám Ostravy a Ostravska* 26, Ostrava: Archiv města Ostravy, 2012, s. 135–165.

¹⁶ Martin JEMELKA, „Religious Life in an Industrial Town: The Example of Ostrava, 1850–1950,” *The Hungarian Historical Review – New Series of Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 3, č. 4 (2014), s. 875–904; též, „Beeing a Modern Christian and Worker in the Czechoslovak National State (1918–1938),” *Príspevky za novejše zgodovino / Contributions to Contemporary History* 57, č. 3 (2017), s. 97–113.

¹⁷ Martin JEMELKA, „Sešli jsme se jako křesťané: Počátky lidového spiritismu ve Slezsku do jeho institucionalizace v letech 1914–1919,” *Slezský sborník* 114, č. 2 (2016), s. 27–45.

¹⁸ ZAO, PŘMO, PS, inv. č. 1665, sign. 655, kart. 250, sine f., 22. 10. 1925 Moravská Ostrava.

¹⁹ Tamtéž, inv. č. 5785, sign. 1360, kart. 353, f. 5–8.

svědomí.²⁰ Žádostí oznámil existenci místních organizací v Praze, Znojmě, Vsetíně, Moravských Budějovicích a Moravské Ostravě, kde hodlal na darovaném pozemku v Nové Vsi postavit křesťanský domov pro lidi trpící nevyléčitelnými nemocemi. Nepovolená sbírka a distribuce tiskovin, léčitelská činnost v rozporu s trestním zákoníkem a opakovaná porušení spolčovacího zákona vedly v roce 1933 k definitivnímu zákazu Vaňousovy činnosti, ačkoliv dozorující orgány na jeho shromážděních neshledaly nic závadného a úřady jej měly místo za proroka Eliáše, za nějž se vydával, za „duševně úchylného“.²¹

Vaňousův dlouhodobě sledovaný případ je dokladem opatrnické náboženské tolerance československého státu.²² Je příkladem nadějí, vkládaných nekatolickými křesťanskými církvemi a alternativními náboženskými skupinami do osoby prezidenta Masaryka s jeho teo- a antroposofickými zájmy. Svědčí o jiném vlivu zákopové zkušenosti na jedincovu náboženskou orientaci než v podobě cynického odmítnutí všeho náboženského. A dokládá široké organizační a členské zázemí spiritistických organizací v českých zemích mezi světovými válkami.²³ Uprostřed Vaňousovy ostravské epizody byla 20. 11. 1930 sepsána policejní relace, mapující ostravskou „sektářskou“ scénu.²⁴ Kromě adventistů sedmého dne, Evangelické církve metodistické v Moravské Ostravě s kaplí Božích bojovníků v bývalých vojenských barácích z první světové války, Křesťanských sborů moravských bratří baptistů v Moravské Ostravě-Přívoze a starokatolického Náboženského sdružení Edmunda Rosenberga byly zprávou zmiňovány hned čtyři spiritistické organizace: Vaňousovo Náboženské sdružení přátel Hlasu svědomí, středostavovská Teosofická společnost v Moravské Ostravě, družina Život v Mariánských Horách a Spiritistický spolek Bratrství v Radvanicích ve Slezsku.²⁵

²⁰ BAUER, „Vojáku Vladimíre...“, s. 36–39.

²¹ ZAO, PŘMO, PS, inv. č. 5785, sign. 1360, kart. 353, f. 2–10, 13, 26.

²² Národní archiv, Ministerstvo vnitra, Presidium Ministerstva vnitra, sign. 225-607-9, 225-608-1, 225-714-6; Administrativa Ministerstva vnitra Vaňosovu osobu a případ sledovala soustavně v letech 1925–1933. Vaňouse považovala za přičetného, i když nábožensky poblouzněného.

²³ K institucionalizaci československého spiritistického hnutí HUDÁKOVÁ, *Organizace československého spiritistického hnutí*.

²⁴ Termín *sekta* je v textu důsledně užíván ve vztahu k pramenům, v nichž je použit, a to jako pejorativní označení nové náboženské skupiny odmítající tradiční náboženské autority a vstupující do konfliktu se státem a jeho reprezentanty.

²⁵ ZAO, PŘMO, PS, inv. č. 5785, kart. 353, sign. 1360, f. 20–21.

Právě posledním dvěma organizacím, svorně založeným báňským úředníkem Ferdinandem Kučerou, je věnována tato komparativní stať.

2. KOŘENY SLEZSKÉHO LIDOVÉHO SPIRITISMU

Pozornost státní správy vzbudili spiritisté na Těšínsku nejpozději 22. 2. 1903, kdy bylo okresním soudem ve Fryštátě pokutováno neohlášené shromáždění v domě havíře Durczoka v Porubě u Orlové. Podle starosty Halfara se v obci scházeli „již delší dobu“.²⁶ Sami spiritisté kladli jeho počátky v podhorském Těšínsku s tradicí luterského (novo)pietismu do roku 1897, kdy se z Čech – vybaven spiritistickým stolečkem – vrátil do Luk nad Olší (dnes Karviná-Louky)²⁷ stolařský pomocník Kus. Na Ostravsku kolem roku 1900 působily i uzavřené spiritistické kroužky „vyšších společenských vrstev“,²⁸ spiritismus se ovšem šířil hlavně v řadách dělnictva. Centrem nového „sektářství“ se měla stát slezsko-ostravská dělnická čtvrť Zárubek,²⁹ v níž se nejpozději 11. 12. 1903³⁰ sešli spiritisté z Moravské Ostravy a okolí. Úřady považovaly spiritisty za víceméně neškodnou „sektu“. Obávaly se ale její politizace a zbystřily, když se 2. 10. 1904 v zárubeckém bytě Richarda Čecha v roli média objevila dcera ústředního hlídače Severní dráhy Ferdinandovy Fröhliche z Moravské Ostravy – pro úřady byl spiritismus fenoménem dělnickým a jeho kontaktu se středními vrstvami měla být věnována pozornost.³¹ S hodnocením neškodnosti dělnického spiritismu korespondovala i otevřenost jeho první generace k zájemcům o spiritistické učení. Jen tak mohly být seance infiltrovány policejními agenty, jimž se spiritisté svě-

²⁶ ZAO, PŘMO, PS, inv. č. 5006, kart. 128, sign. 5627, sine f., policejní relace z 24. 2. 1903, 27. 2. 1903, 6. 3. 1903, 8. 3. 1903.

²⁷ Pro snazší orientaci v textu i regionální topografii používám ve stati aktuální pomístní názvy, např. Slezská Ostrava místo Polská Ostrava a Doubrava místo Dombrová.

²⁸ Jan Rösner, *Spiritismus ve Slezsku: Příspěvek k objasnění historie i dnešního stavu spiritismu ve Slezsku*, Radvanice ve Slezsku: Knihovna Spiritistické revue, 1927, s. 10.

²⁹ K dějinám slezsko-ostravské čtvrti Zárubek naposledy Petr Kašing, „Kolonie dolu Zárubek,“ in *Ostravské dělnické kolonie II: Závodní kolonie kamenouhelných dolů a koksoven ve slezské části Ostravy*, ed. Martin Jemelka, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2012, s. 576–641.

³⁰ RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 10, 11.

³¹ ZAO, PŘMO, PS, inv. č. 5006, sign. 5627, kart. 128, sine f., policejní relace z 27. 2. 1903, 27. 9. 1903, 3. 10. 1903, 11. 12. 1903.

řovali s kvantitativními odhady svých úspěchů.³² Petřvaldský spiritista Dětko tak 23. 10. 1904 cestou ze Zárubku do Moravské Ostravy policejnímu inspektoru Světlíkovi hrdě sdělil, že v ostravsko-karvinském revíru měl spiritismus až 8000 stoupenců.³³

Světlíkův kolega Hodovský, který v roce 1904 v Zárubku navštívil 19 seancí, charakterizoval spiritisty jako stoupence emocionální religiozity, vyznavače esoterického křesťanství s rovnostářskými ambicemi přiblížit se raně křesťanské praxi mimo institucionální zázemí římskokatolické a luterské církve, svorně vystupujících proti spiritistům jako rušitelům konfesního status quo.³⁴ Spiritismus byl podle něj dělnickým fenoménem, oslovoval však i učitele a nižší úředníky.³⁵ Náboženský fanatismus, asketická morálka, ikonoklasmus, čilé regionální kontakty, vlastní liturgická praxe (spiritistický křest, sňatek i pohřeb), vyhocený antiklerikalismus, náznaky křesťanského komunismu, role ženských médií – to byl Hodovského obraz zárubeckých spiritistů. Nepochyboval o jejich zápalu a volání po asketické morálce³⁶ považoval za společensky neškodné. Spiritistické praktiky mu ale byly „švindlem“ a média svá vystoupení jen „hrála“, i když v případech charismatické Terezie Černé se značnou přesvědčivostí.³⁷ Relace svědčí o šíření spiritismu tiskem, návštěvami K. Sezemského,³⁸ působením jeho žáků³⁹ a kontakty s železni-

³² RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 22.

³³ ZAO, PŘMO, PS, inv. č. 5006, sign. 5627, kart. 128, sine f., policejní relace z 25. 10. 1904.

³⁴ RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 25: První spiritistický pohřeb ve Stonavě skončil zá-
krokem okresního hejtmanství v Těšíně.

³⁵ ZAO, PŘMO, PS, inv. č. 5006, sign. 5627, kart. 128, sine f., policejní relace z 22. 4. 1904.

³⁶ RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 29, 40, 44: Skutečnost, že byl spolkový dům Bratr-
ství v Radvanicích postaven bez alkoholu a nikotinu, byla v průmyslovém regionu
s koncentrací sociopatologických jevů neobvyklou. Asketická spiritistická morálka
propůjčovala stoupencům spiritismu respekt a elitářský status ve společnosti, chro-
nický bojující s alkoholismem (viz Rudolf WŁASSAK, *Der Alkoholismus im Gebiete von
Mährisch-Ostrau*, Sondernabdruck der Internationalen Monatsschrift zur Erforschung
des Alkoholismus 13, 1903, 1–2, Wien, 1903). K zavilým nepřátelům slezského spiritis-
mu podle J. Rösnera patřili i hostinští, jimž spiritisté hatili živnost.

³⁷ K osobnosti Terezie Černé blíže Martin JEMELKA – Jakub ŠTOFANÍK, *Silesian Folk Spi-
ritualism across Gender, Class and Nationalities: The Case of Terezie Černá*, příspěvek v tisku
přednesený na mezinárodní vědecké konferenci *Woman, Religions and Gender Relations*
v italském Turíně (8. – 12. 11. 2016).

³⁸ ZAO, PŘMO, PS, inv. č. 5006, sign. 5627, kart. 128, sine f., policejní relace z 22. 4. 1904.

³⁹ KOZÁK, *Spiritismus*, s. 184: Podle Kozákova blíže nepodloženého tvrzení pobýval v roce
1904 u K. Sezemského horník František Mihula, který po návratu z Hrabačova úspěšně
šířil spiritismus mezi příbuznými a slezským dělnictvem. Mihulovo jméno mnou pro-
studované archivní materiály neobsahovaly.

čáři, kteří hráli roli mobilních a abstinujících věrozvěstů.⁴⁰ Relace z 22. 4. 1904 zmiňuje odmítání standardní léčby a Husovy obrazy ve spiritistických domácnostech místo tradičních svatých koutů.⁴¹

Až do roku 1907 setrval slezský spiritismus v obavách z repre-
sí, zabavování knih, šikanování školáků, udávání sousedy a výpovědí
z podnikových bytů, v nichž nesměla být pořádána jakákoliv, natož ná-
boženská shromáždění.⁴² Nepříjemnostmi hrozily konflikty s duchov-
ními, i když většina spiritistů setrvala před rokem 1918 v pozicích
matrikových katolíků.⁴³ Stále častěji o sobě dávali spiritisté vědět kon-
flikty, jakým byl například pohřeb osmnáctileté Karolíny Kopiecové ve
Stonavě 22. 2. 1907. Farní úřad žádal policejní asistenci kvůli očekávané
hojné účasti spiritistů, jimž se měl stát pohřeb matrikové katoličky spi-
ritistických rodičů jednou z prvních veřejných manifestací.⁴⁴ Využívání
katolických pohřebišť ke spiritistickým pohřbům, probíhajícím podle
vlastního rituálu za hojné účasti spiritistů, vymezovalo před válkou nej-
konfliktnější pole veřejné působnosti slezského spiritismu. Vykazování
pohřebních míst spiritistům mezi sebevrahy, nebo dokonce za hřbitov-

⁴⁰ RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 17: Významnou postavou meziválečného Spiritistic-
kého spolku Bratrství byl František Nikel, úředník československých státních drah ve
výslužbě. Synem železničáře byl i Léon Denis (1846–1927), vůdčí ideolog francouz-
ského a kontinentálního spiritismu (Guillaume CUCHET, *Les voix d'outre-tombe: tables
tournantes, spiritisme et société au XIXe siècle*, Paris: Éd. du Seuil, 2012, s. 253).

⁴¹ ZAO, PŘMO, PS, inv. č. 5006, sign. 5627, kart. 128, sine f., policejní relace z 22. 4. 1904,
29. 4. 1904.

⁴² K příkladům perzekuce Jana Nová, Spiritismus, jeho původ, rozšíření a recepce v Če-
chách, in *Kuděj: časopis pro kulturní dějiny* 2, č. 1 (2000): 33–34; RÖSNER, *Spiritismus ve
Slezsku*, s. 22–24.

⁴³ Martin JEMELKA, K náboženskému životu v Moravské Ostravě v letech 1854–1920, in
Acta Facultatis philosophicae Universitas Ostraviensis, Historica 15, 2008: 52; též, „Prose-
lytismus jako modernizační fenomén (na příkladu Moravské Ostravy v letech 1850–
1920),“ in *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740–1918*, ed. Pavel Kladi-
wa – Aleš Zářický, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 174: Podle Knihy
o změnách vyznání (*Liber apostatorum et conversorum*) Římskokatolického farního
úřadu v Moravské Ostravě z let 1854–1920 vystoupily v letech 1905 a 1907 z římsko-
katolické církve a zůstaly bez vyznání 3/7 osob z 31/23 evidovaných případů změny
vyznání. Pouze v letech 1905 a 1907 byl mezi důvody opuštění řad Církve římskoka-
tolické uveden vždy v jednom případě spiritismus, jinak byly změny vyznání obvykle
interpretovány „ruchem sociálním“, „socialismem demokratickým“ a „zavilým so-
cialismem“.

⁴⁴ ZAO, PŘMO, PS, inv. č. 5006, sign. 5627, kart. 128, sine f., 8. 1. 1906, 21. 2. 1907, 18. 3.
1907, 11. 5. 1907, 28. 5. 1907.

ními zdmí, bylo po roce 1918 odčiňováno exhumací a uložením ostatků v důstojnějších hrobových místech.⁴⁵

Institucionalizace slezského spiritistického hnutí⁴⁶ vedla skrze zapojování do nadregionálních struktur (v roce 1911 Bratrské sdružení československých spiritistů),⁴⁷ manifestační pohřby, výstavy mediálních kreseb⁴⁸ a veřejné přednášky za účasti domácích autorit, jako byli Sezemský a spisovatelka Pavla Moudrá (1861–1940). Internacionálním ambicím vycházeli pořadatelé vstříc společným vystoupením českých a polských řečníků.⁴⁹ Spiritismus jako pokus o smíření vědy s náboženstvím nacházel zprvu u slezských spiritistů méně pochopení než coby lidová varianta esoterického křesťanství, které nebylo v rozporu ani s antiklerikálním českým nacionalismem, ani univerzalistickým socialismem. Zdaleka ne všichni zájemci o spiritismus v něm ovšem hledali křesťanské ideály, natož syntézu vědy a náboženství. Když totiž K. Sezemský přednášel 6. a 7. 1. 1912 ve Slezské Ostravě a sousedním Hrušově nad Odrou o sociální otázce, odcházeli posluchači zklamáni – čekali atrakci s klepajícím stolečkem.⁵⁰

3. SPIRITISTICKÝ SPOLEK BRATRSTVÍ V RADVANICÍCH VE SLEZSKU (1914/1919–1951)

Deset let po prvním kontaktu slezských spiritistů se státní správou se na Zemskou slezskou vládu v Opavě obrátil 20. 5. 1914 Ferdinand Kučera, báňský úředník dolu Hlubina v Moravské Ostravě, žádající o úřední schválení Nákupního, výrobního a stavebního spolku Bratrství se sídlem v Radvanicích ve Slezsku. Spolek byl povolen 9. 7. 1914, ustavující valná hromada byla svolána kvůli výbuchu války až 29. 11. 1914, kdy byli do

⁴⁵ RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 25–27.

⁴⁶ HUDÁKOVÁ, *Organizace československého spiritistického hnutí*.

⁴⁷ RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 16, 17: Zemskými důvěrníky byli v roce 1912 zvoleni J. Kuchař a J. Rösner.

⁴⁸ RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 14: Zřejmě první výstava proběhla 1. 4. 1907 v Národním domě v Moravské Ostravě.

⁴⁹ ZAO, PŘMO, Relace ze schůzí 1912–1944 (1. díl 1912–1930), inv. č. 133, 134, sign. 1516, kart. 1162; inv. č. 378, sign. 1043, kart. 1163; inv. č. 133, 134, sign. 1516, kart. 1162.

⁵⁰ KOZÁK, *Spiritismus*, s. 203.

čela sdružení zvoleni Adam Cieslar,⁵¹ Josef Krygel, F. Kučera a Karel Ščerba, horníci ze Zárubku, kteří měli s Janem Kuchařem a Janem Rösnerem v následujících letech rozhodnout o směřování spolku. Jeho cílem bylo „starati se o duševní, vědeckou a hospodářskou výchovu lidu. Pro to zřídí a bude udržovat spolkové domy. Jako středisko těchto snah, kde se budou pořádat přednášky, schůzky, zábavy a jiné, s vyloučením politiky.“⁵²

Úkol zřídit spolkový dům byl naplněn již na podzim 1914, kdy byl v Radvanicích otevřen vůbec první spiritistický dům v Rakousku-Uhersku.⁵³ Vlastní cíl Bratrství se členové rozhodli odkrýt v srpnu 1915, kdy byla svolána schůze, na jejímž konci měl zaznít náboženský zpěv a duchovní proslav.⁵⁴ Zásahem policejního orgánu byla schůze ukončena kvůli rozporu se spolkovými stanovami, které náboženské aktivity nedefinovaly. Než válka skončila, Bratrství veřejně prezentovalo témata, k nimž se hodlalo nadále pravidelně vracet – vegetariánství, náboženství moderního člověka, astronomii, interpretaci snů, duševní a hospodářský pokrok nebo význam literatury ve spiritismu. Krátce po otevření spolkové knihovny (17. 11. 1918) se již Bratrství přihlásilo k Úkolu spiritismu v novém svobodném státě a *Výchově mládeže spiritistické*.⁵⁵ Rozhodnutím valné hromady 2. 11. 1919 byla provedena změna názvu na Spiritistický spolek Bratrství v Radvanicích⁵⁶ a o Vánocích téhož roku bylo vydáno první číslo periodika nazvaného podle francouzského vzoru *Spiritistická revue*.⁵⁷ Změnu stanov a názvu spolku akceptovalo i Ministerstvo vnitra,⁵⁸

⁵¹ ZAO, PŘMO, PS – spolky, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, kart. 1071, 2. část, f. 244–248.

⁵² Tamtéž, PS, inv. č. 5785, sign. 1360, kart. 353, f. 58, 62, 64, 70, 88; Tamtéž, PS – spolky, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, kart. 1071, 2. část, f. 59–61, 92–94, 231.

⁵³ RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 42, 48.

⁵⁴ Svépomocné ambice Bratrství není třeba považovat jen za taktický manévř, který spolku dopomohl k původnímu diplomatickému názvu a úřednímu schválení, ale spíše za projev imanentního spiritistického zájmu o utopický a proudhonovský socialismus a družstevnictví (viz Nicole EDELMAN, „Spiritisme et politique,“ *Revue d'histoire du XIXe siècle* 28, 2004: 152).

⁵⁵ ZAO, PŘMO, PS – spolky, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, kart. 1071, 2. část, f. 233, 234, 260–282.

⁵⁶ Tamtéž, fond Severomoravský krajský národní výbor (KNV) Ostrava, Spiritistický (dříve Stavební) spolek Bratrství, kart. 548, f. 76–81.

⁵⁷ RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 51; EDELMAN, *Spiritisme et politique*, s. 150: V Paříži byla již od druhé poloviny 19. století vydávána vlivná *La Revue spirite*.

⁵⁸ ZAO, Severomoravský KNV Ostrava, Spiritistický (dříve Stavební) spolek Bratrství, kart. 548, f. 76–81.

kteřé ovšem v březnu 1920 zapovědělo veřejné spiritistické produkce,⁵⁹ a seance se tak opět stáhly do rodinného soukromí. Jelikož byla novými stanovami činnost Bratrství geograficky rozšířena na celé západní Těšínsko, rozhodli se spiritisté pro přednáškovou turné, která je zavedla nejprve do obcí s převahou dělnického obyvatelstva a letitou spiritistickou tradicí (Bohumín, Doubrava, Lazy a Petřvald).⁶⁰ Přednášky na Těšínsku Bratrství konfrontovaly s aktuálním hraničním sporem a chystaným plebiscitem, v nichž se spiritisté osvědčili jako zastánci čechoslovakismu, když plédovali pro zachování věrnosti mladé republice.

Počínaje valnou hromadou v březnu 1920 rozvíjelo Bratrství činnost pod předsednictvím Jana Kuchaře (1920–1938) energickým tempem.⁶¹ Rytmus mu udávaly nedělní dopolední přednášky, jarní valné hromady, letní výlety do Beskyd a účast vedoucích činovníků na významných aktech spřátelených organizací a celorepublikových sjezdech. Vedle propagačních a bilančních přednášek nalezly ve spolkovém kalendáři pevnou pozici spiritistické oslavy Velikonoc, Letnic, Dušiček a Vánoc, každoroční připomínky Husova upálení, Komenského úmrtí a Masarykových narozenin. Ty pětadesáté byly oslaveny živým obrazem *Hold prezidentu*, jednoaktovkou *Za vlast* a zpěvními, instrumentálními a recitačními čísly v přítomnosti 200 osob. Ambicí Bratrství bylo nosit při slavnostních příležitostech a pohřebních obřadech i spolkový prapor, jehož užívání ovšem politická správa v březnu 1924 zamítla, jelikož bylo v rozporu s platnými stanovami.⁶² Zda se na pohřbu činovníka Bratrství téhož roku objevil prapor se dvěma protínajícími se trojúhelníky na bleděmodrém podkladu s vědomím úřadů, dochované prameny zamlčují.⁶³ Pominu-li jubilea spiritistických autorit Lva Nikolajeviče Tolstého (1928) a Arthura Connana Doylea (1930), došlo po patnáctileté činnosti Bratrství k brzkému vyčerpání tradičních témat, která doplnily, nebo rovnou nahradily

⁵⁹ Tamtéž, PŘMO, PS – spolky, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, kart. 1071, 1. část, f. 1, 121 a 2. část, f. 283; Tamtéž, PS I/2 (1919–1933), inv. č. 1342, sign. 273, kart. 237.

⁶⁰ ZAO, PŘMO, PS I/2, f. 286–290, 300–311, 321, 331; Tamtéž, Severomoravský KNV Ostava, Spiritistický (dříve Stavební) spolek Bratrství, kart. 548, f. 53, 57, 74, 75.

⁶¹ Tamtéž, PŘMO, PS – spolky, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, kart. 1071, 2. část, f. 1–2, 339, 347–349.

⁶² Ke spiritistickým pohřbům blíže Andrea HUĐÁKOVÁ, „Spiritistický pohřeb: Sonda do praxe slezských spiritistů,“ *DINGIR: Religionistický časopis o současné náboženské scéně* 6, č. 3 (2011): 92–93.

⁶³ ZAO, PŘMO, PS – spolky, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, kart. 1071, 2. část, f. 82, 98–99.

akcenty na vegetariánství a buddhismus (1929–1932), záliba v cestopisných přednáškách (1931) a nástup amatérského divadelnictví, jimž konkurovaly jen astronomické přednášky Dr. Karla Hujera (1902–1988).⁶⁴

Ochotnické aktivity zbavovaly Bratrství exkluzivity a přibližovaly jiným spolkům v regionu, v němž patřilo amatérské divadlo k vyhledávaným formám trávení volného času napříč světonázorovým spektrem.⁶⁵ Pohádkami, jednoaktovkami a konverzačními komediemi hledalo Bratrství cestu k nejmladším divákům a členům, ale i k charitativně výdělečným uměleckým formám, jež by doplnily výstavy mediálních kreseb a hudební akademie. Divadelní představení, občas za účasti profesionálních herců, otevírala i prostor autorské tvorbě slezských spiritistů (J. Rösner-Kunčický). Podobně tomu bylo při hudebních produkcích, během nichž vedle klasiků české a světové hudby 19. a 20. století zaznívaly i kompozice místních spiritistů. Nelze přehlédnout, že s rostoucím počtem a náročností amatérských divadelních a hudebních představení z Bratrství mizely přednášky o spiritistickém životě bez alkoholu a tabáku, často s varovnými příklady z dělnického milieu s jeho generační náklonností k alkoholismu.⁶⁶

Na celostátní úrovni demonstrovali Radvaničtí svůj vliv nejprve při sjezdu slezských spiritistů v Radvanicích v červenci 1922, kdy byl vedle exkurzí spiritistickým domem, přednášek, slavnostní akademie a prezentace spiritistických spolků zaslán pozdravný telegram prezidentu Masarykovi, který odpověděl finančním darem.⁶⁷ O devět let později se v Radvanicích v červenci 1931 v přítomnosti rozhlasové techniky konal sjezd československých spiritistů, jemuž měla sloužit i nová dvorana spolkového domu, od níž si Bratrství slibovalo rozšíření členské základny. Zřejmě největší ozdobou Bratrství byla poklona nestora českých spiritistů Sezemského, který byl 20. 5. 1928 v Radvanicích náhodným hostem běžné schůze 120 spolkářů, jejichž početná přítomnost jej zaskočila. Naposledy byl Sezemský v Radvanicích hostem 23. 8. 1936, v lednu 1937 již za něj proběhla trýzna. Proveden byl při ní i scénický obraz J. Kunčického (Rösnera) *Redaktor v záhrobí*.

⁶⁴ K Hujerově osobnosti blíže Karel Hujer, *Články a úvahy*, Praha: Vyšehrad, 2002.

⁶⁵ Martin JEMELKA – Agáta ŠEBESTOVÁ, „Amatérské divadelní aktivity ostravského dělnictva v letech 1918–1948,“ *Vlastivědný věstník moravský: Čtvrtletník pro historickou vlastivědu Moravy a Slezska* 63, č. 2 (2011): 127–141.

⁶⁶ ZAO, PŘMO, PS – spolky, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, kart. 1071, 2. část, f. 381, 457–459, 547–585, 629–674.

⁶⁷ Tamtéž, 411–413, 496.

Přestože byla na únor 1939 řádně svolána spolková schůze a v dubnu Bratrství oznámilo, že hodlalo v duchu vládního nařízení č. 97/1939 nadále vyvíjet spolkovou činnost, od Mnichova nevykonávalo pravidelné aktivity. Plánovalo schůze a divadelní představení, členové ale museli „rozházet, co jest dnes vlastně křesťanství,“ když „ze státu zůstal pahýl jako z posledního kříže na Golgotě“. Aktivity byly gestapem zakázány jen ústně. Nastěhování skladiště mouky a poživatin Magistrátu města Moravské Ostravy do hlavního sálu, úřední zastavení *Psychické revue* a likvidace knihovny a sbírky mediálních kreseb na jaře 1939 byly ovšem varováním, aby Bratrství omezilo aktivity. Předsedové Rösner a Kuchař byli v červnu 1941 zatčeni a vězněni gestapem. Pod dohledem tajné policie se ocitli i spiritisté na Opavsku, Těšínsku a Valašsku a vynucen byl i prodej parcely k výstavbě spolkového domu v Karvině.

Obnovení činnosti na podzim 1945 přivítal Rösner (od poválečného přejmenování Rézner) přednáškami *Budovatelská práce duchovního člověka* a *O duchu národním* (9. 9. a 7. 10. 1945), po nichž se ke slovu přihlásila tradiční témata – reinkarnace, okultismus, spiritistická podoba Vánoc či volání po náboženství jako budoucím světovým názoru. Že tomu tak nemělo být, začalo být zřejmé od valné hromady 6. 3. 1949, kdy bylo zvoleno poslední předsednictvo a spolkový výbor.⁶⁸ Stárnutí Bratrství nezabránilo zdravotnické přednášky, výlety do Beskyd se zastávkou ve spiritistické „kolonii“ v Gutech (1947), ani akcent na neutrální problémy zahrádkářství, cestování, duchovních kořenů české literatury či oslavy politicky nezávadných jubileí Beneše, Masaryka, Tolstého, Podlipské či Březiny.⁶⁹ Bratrství procházelo generační krizí, což dokládají klesající počty aktivních členů, Réznerova role samojediného předsedy a řečníka i rostoucí význam hudebních aktivit, které nadobro ovládly velikonoční, svatodušní a vánoční besídky, upozadily jiné umělecké formy a v programech spolkových schůzí vytěsnily bazální spiritistická témata.⁷⁰

To však již poúnorová vládní mašinerie osnovala likvidaci Bratrství a podobných spolků, v případě komplikací i za použití vykonstruovaných procesů.⁷¹ III. referát KNV Ostrava sice 2. 10. 1950 konstatoval, že

⁶⁸ ZAO, PŘMO, PS – spolky, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, kart. 1071, 2. část, f. 101–103, 106, 111, 114, 122–133, 192, 474–475, 493–495.

⁶⁹ Tamtéž, 1. část, f. 131–155, 163, 194, 214, 220.

⁷⁰ Tamtéž, f. 142–155, 171–187, 196–227.

⁷¹ K připravenosti použít k likvidaci československého spiritistického hnutí sovětské metody viz Věra Kokošková, „Život, který se předbíhal,“ *Pod Zelenou Horou: Vlastivědný sborník jižního Plzeňska* 2 [14], č. 3 (1999): 2–5.

proti činnosti spolku nebylo námitek a jeho poměr k socialistickému zřízení byl kladný, Ministerstvo vnitra ale namítalo, že „zaměření spolku je čistě duchovní a jelikož ničím nepřispívá k budování socialismu, nejsou jeho další činnost a trvání opodstatněny vzhledem k novým úkolům spolkových organizací v socialistické společnosti“. Smetanova *Modlitba*, Réznerova *Velikonoční promluva* a sborová recitace *Lamingerova smrt* byly 25. 3. 1951 labutí písni Spiritistického spolku Bratrství v Radvanicích, jehož činnost byla 5. 6. 1951 zastavena podle § 24 ústavního zákona z 9. 5. 1948. Jelikož činnost Bratrství nebyla z veřejného hlediska žádoucí, stanovy odporovaly duchu socialistické společnosti a účel spolku byl „téměř ve všech bodech vykonáván státními orgány a institucemi a schválenými církvemi a náboženskými společnostmi“, byla valná hromada 10. 6. 1951 tou poslední. Pohár hořkosti si Bratrství vypilo až do dna, když bylo v říjnu 1951 rozhodnuto o obydlení spolkového domu brigádníky a předání movitého majetku Ostravsko-karvinským dolům.⁷²

4. Život – družina pro vědění a časové názory o účelu života v Moravské Ostravě (1922–1951)

Když bylo Bratrství likvidováno, jméno báňského úředníka Ferdinanda Kučery, v roce 1914 jednoho ze zakladatelů Bratrství, bylo známo už jen pamětníkům. Určitě předsedovi Réznerovi (Rösnerovi), který měl v roce 1927 na mysli právě Kučeru, když kritizoval konkurenční spiritistické kroužky.⁷³ Kučera se s Bratrstvím rozešel nejpozději v roce 1921, když v říjnu svolal do Národního domu v Moravské Ostravě schůzi,⁷⁴ stojící u zrodu již druhé, Kučerou spoluzaložené organizace Život – družina pro vědění a časové názory o účelu života v Moravské Ostravě. Družina Život vzešla z osobních a ideových sporů mezi Kučerou a reprezentanty

⁷² ZAO, PŘMO, Presidiální spisy – spolky, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, kart. 1071, 1. část, f. 6–15, 215–219.

⁷³ RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 34: „Takoví lidé viděli, že mezi námi pro ně půda jest velmi nepříznivou, odloučili se proto a vytvořili ‚trucpartie‘, které, jako ojedinělé kroužky, nejsou ani známy, nevykazují žádné činnosti, ani vnitřní, ani vnější, ač se některým dokonce podařilo i seskupiti kolem sebe lidi a vytvořiti středisko. Leč jaké základy, taková budova. Tito se stávají vředem hnutí psychického a dlužno je počítati mezi jedny z nejvážnějších překážek hnutí našeho v dnešní době.“

⁷⁴ ZAO, PŘMO, Relace ze schůzí 1912–1944 (1. díl 1912–1930), inv. č. 2963, sign. 2713, kart. 1173; Tamtéž, inv. č. 3017, sign. 2876, kart. 1173.

Bratrství.⁷⁵ Diferenciace ostravského a československého spiritistického hnutí byla projevem ideové různorodosti organizovaného spiritismu, oscilujícího mezi exaltovanou zbožností křesťanské heterodoxie, okultní pověřeností a racionalismem spiritistických agnostiků se scientistickými ambicemi. Do kolébky Života bylo vloženo schizmatické dědictví a problematické bylo již ustavení spolku, který se kvůli výhradám Ministerstva vnitra k členským kompetencím a úsilí o hospodářskou výpomoc musel k zakládacímu aktu sejít hned dvakrát. Poslední ze série ustavujících valných hromad se konala 5. 8. 1922, kdy ve výboru vedle F. Kučery zasedli vesměs obyvatelé ostravských dělnických kolonií Jaklovec, Louis a Zárubek. Ještě před ustavující valnou hromadou zveřejnil Život první vydání cyklostylového periodika Život s podtitulem *Zprávy o spolkové činnosti spolku Život v Moravské Ostravě ve prospěch spolkového domu*.⁷⁶

Přednáškovou činnost družina vyvíjela od září 1922, kdy v Zárubku – kolébce ostravského dělnického spiritismu – zazněla přednáška báňského úředníka Lišky o evoluci a rasové otázce. Většina přednášek byla čtena z brožur a denního tisku, a vůbec se zdá, že intelektuální úroveň Život zaostával za náročnějšími produkcemi Bratrství. Jen tak mohl policejní komisař o přednášce 13. 11. 1922 o astrálním a fyzickém těle, okultismu a magii poznamenat: „Přednáška Havrlantova byla vůbec beze smyslu.“ Na konci přednášky zazněl na nápěv písně *Hranice vzplála zpěv Povzbud' me zpěvem naše práce posvátné* a účastníci byli propuštěni se slovy *Bůh vás sud' vespolek*. O náboženském charakteru družiny nemohlo být pochyb.⁷⁷ Když ale chtěla uspořádat výstavu mediálních kreseb nebo svolat mimořádnou valnou hromadu za účelem přistoupení ke Sdružení československých spiritistů v Praze (16. 9. 1923), musela si pronajmout místnosti vítkovického Českého domu. Vystoupil v něm v srpnu 1924

⁷⁵ Nepřímo to dokládá i veřejný konflikt F. Kučery a J. Rösnera na olomouckém sjezdu spiritistů v září 1923, kdy byl Kučerův odchod ze sálu reakcí na Rösnerova slova „nás nesmí rozlišovat názory osobní, ale musí být dobré vůle, aby překonány byly osobní zájmy“; sine autoris nomine, „Stručný výkaz z činnosti sjezdu moravsko-slezských spiritistů v Olomouci“, *Posel záhrobní*, č. 23 (1923), s. 186.

⁷⁶ ZAO, PŘMO, Spolkové spisy, Život – družina pro vědění a časové názory o účelu života, sign. 848, kart. 2165; Tamtéž, Život – družina pro vědění a časové názory o účelu života, sign. 848/2, kart. 1059, f. 1–47; Tamtéž, fond Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2292, sign. XII-504, kart. 4769.

⁷⁷ ZAO, PŘMO, Spolkové spisy, Život – družina pro vědění a časové názory o účelu života, sign. 848/2, kart. 1059, f. 30, 31, 35.

s přednáškou o raném křesťanství i pražský nakladatel Bedřich Kočí (1869–1955), jehož hostování neuniklo pozornosti sociálnědemokratických bezvěrců, kteří je v tisku odměnili jízlivým komentářem.

Spolkovému heslu *V Bohu je naše síla, láska i poznání* nebyli spiritisté z družiny Život dlouho věrni: K jednotě družiny nepřispěl Alois Vaňous, který v listopadu 1924 přednášel o nesmrtelnosti, očistci a sedmi smrtelných hříších. Znovu byl pozván k přednášce o duchovním životě v říjnu 1925. Když však nebyl v prosinci přijat a raději promluvil v bytě jednoho z členů výboru, opustil Život v březnu 1926 zakládající člen a báňský úředník Augustin Havrlant. Nesouhlasil s tím, že byly „ve spolku fedrovány názory fanatika Aloise Vaňouse“, brojícího proti militarismu a vydávajícího se za Božího posla a proroka Eliáše. Vaňous se stal dokonce 1. 2. 1926 členem Života,⁷⁸ v němž se ihned rozhořel ještě prudší spor o obsazení předsednického postu a složení spolkového výboru. Vaňousovo členství sehrálo roli rozbušky: V neděli 14. 2. 1926 svolal Kučera valnou hromadu, na níž nechal hlasovat o složení spolkového výboru jen řádně přispívající členy. Přítomní s Kučerou nesouhlasili a ve vyhrocené atmosféře nechal Kučera hlasovat o důvěře stávajícímu předsednictvu. Kučera byl odvolán a dočasným vedením byl pověřen Morys. Za týden měla proběhnout řádná volba výboru, jejímž výsledkem bylo Morysovo potvrzení ve funkci. Policejní ředitelství vzalo výsledky valné hromady na vědomí a zamítlo Kučerův pokus o svolání valné hromady na velikonoční neděli 1926. Kučera, naléhající původně na členy Života ve věci platební morálky při placení měsíční půjčky na stavbu spolkového domu v Mariánských Horách, se cítil dotčen. Morysovu volbu neuznal a s Životem se rozešel, aniž by družině vydal spolkovou knihovnu a agendu. Soudní spor předsedů Kučery a Moryse vyzněl naprázdno. Vyústil ovšem ve štěpení družiny a odchod některých jejích členů.⁷⁹

Dokud stál v čele spolku Kučera, střídali se mezi jeho hosty atraktivní řečníci, počínaje vídeňskými psychiatry referujícími o léčbě psychických poruch, až po spisovatele a výtvarníka Františka Hájka Hvězdinského (1900–1980), který v březnu 1926 po vzoru Armády spásy kázal na mo-

⁷⁸ ZAO, PŘMO, Spolkové spisy, Život – družina pro vědění a časové názory o účelu života, sign. 848/2, kart. 1059, f. 36, 45, 53–54, 59–60, 70–74, 103; Tamtéž, sign. 848, kart. 2165, sine f.

⁷⁹ Tamtéž; Tamtéž, Severomoravský KNV Ostrava, Spiritistický (dříve Stavební) spolek Bratrství, sign. 262, kart. 521, 12. 7. a 28. 7. 1926; Tamtéž, Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2292, sign. XII-504, kart. 4769, 22. 8. 1927.

ravskoostravském Masarykově náměstí na téma *Láska k bližnímu a dítěti*. Kučerovi se podařilo pro vystoupení v Životě získat i K. Sezemského, který vystoupil v krizových únorových dnech roku 1926. Zato trutnovský redaktor německého spiritistického periodika *Zvon* (*Die Glocke*) J. Kahler přednášel 15. 12. 1925 o křesťanství jako základu spiritismu, odporu vyšších tříd k ideji sbratření a Bibli jako verifikačním nástroji jen 12 shromážděným. Na vině mohla být Kahlerova mateřská němčina i skutečnost, že jen tři dny před Kahlerem v Životě hostoval Hvězdinský, redaktor smíchovského *Cíle života*, pro nějž bylo jako pro řadu spiritistů náboženství „nejpalčivějším problémem doby“. Nejúspěšnějším řečníkem Kučerovy éry byl pražský nakladatel a léčitel mezinárodního renomé B. Kočí, který v březnu 1925 v Moravské Ostravě brojil proti manželství jako pouhému tělesnému svazku dvou osob.⁸⁰ O osm let později přednášel o duchovním a hmotném světě pod názvem známé katolické písně *Pozdvihni se duše z prachu*. Před 110 posluchači hovořil o vesmíru a karmě, nedokonalosti lidské bytosti a významu katolických svátků.⁸¹ Kočího vystoupení byla v hledáčku policejních orgánů dlouhodobě, zvláště když byla spojena s kladením rukou a uzdravováním nemocných. Jen na Kladensku měl v roce 1925 uzdravit 200 osob a stovky na Moravě, referoval z Kočího hostování v roce 1925 nedůvěřivý policejní referent.⁸² Jedinkrát vyznělo Kočího pozvání do Velké Ostravy rozpačité: to, když nebylo v září 1926 zřejmé, zda vystoupí pro Kučerovy věrné v Malém sále Národního domu v Moravské Ostravě, nebo pro stoupence nového předsedy Moryse ve spolkovém domě v Mariánských Horách.

V prosinci 1934 otrásko družinou nové zemětřesení, když byli ze spolku vyloučeni Julie Giblová, Jan Klimčík a Josef Staš, oficiálně pro neplnění spolkových povinností. 8. 1. 1935 byli do čela spolku zvoleni horníci František a Augustin Havrlantovi z Muglinova a Slezské Ostravy, stoupenci zakladatele Kučery. Předsedu Moryse stihnul po devíti letech předsednictví tentýž osud jako jeho předchůdce Kučeru – ze spolku byl vyloučen rozhodnutím běžné spolkové schůze v lednu 1935. „Exkomu-

⁸⁰ ZAO, PŘMO, Spolkové spisy, Život – družina pro vědění a časové názory o účelu života, sign. 848/2, kart. 1059, f. 81, 86, 94, 98, 119–122, 131, 133, 136, 139–140, 142.

⁸¹ Tamtéž, PŘMO, Relace ze schůzí 1912–1944 (2. díl 1931–1944), inv. č. 12230, sign. 10/631, kart. 1215.

⁸² Tamtéž, Spolkové spisy, Život – družina pro vědění a časové názory o účelu života, sign. 848/2, kart. 1059, f. 82, 91, 100, 108.

nikování“ Giblová, Klimčík a Staš podali stížnost Policejnímu ředitelství v Moravské Ostravě, po podání vysvětlení však na členství v Bratrství i vyřízení stížnosti rezignovali. Horník František Havrlant, jemuž vyložený Staš zaslal dopis, v němž Život označil za spolek diktátorů a nekompetentních klepařů a doporučil spolkařům nešpinit Bibli a nelegitimizovat jí osobní zájmy, stál v čele družiny bez pěti dnů jediný rok. Dne 5. 1. 1936 byl zvolen poslední předseda československého vyznání Jan Břustek, zaměstnanec Vítkovických železáren.⁸³

S Břustkovým nástupem do čela Života byly jeho aktivity definitivně přeneseny z Moravské do Slezské Ostravy a Hrušova. Z hrušovské kolonie dolu Hubert⁸⁴ pocházela agilní rodina Kostřova v čele s Marií Kostřovou, jejíž mediijní služby a přednášky o magnetismu a hypnóze vrátily aktivity Života ke kořenům slezského spiritismu v letech před první světovou válkou. Učebny slezskoostravské školy Na Baranovci plnily spiritistické z hornických kolonií pravobřežní Ostravy a přednášky na tradiční témata z intelektuální dílny hrušovských horníků doplňovaly veřejné seance M. Kostřové, než 11. 9. 1938 proběhla dobově příznačná přednáška *Na přelomu dějin*. Střídala ji stále neutrálnější témata jako *Postavení planet* (1939/3) a *Duchovní práce dříve a nyní* v květnu 1939. Protektorátní dny zprvu utužovaly vzájemné vazby, takže si spiritisté v červnu 1940 odhlasovali konání přednášek i o letních prázdninách, kdy o ně dříve nebyval zájem. V obavách z budoucnosti byl ovšem v roce 1940 odsouhlasen prodej spolkového pozemku v Moravské Ostravě v hodnotě 12 000 K a přestože sdružení zavedlo v roce 1940 německý jazyk v komunikaci s úřady, k cenzuře řádně předkládalo texty přednášek a společná setkání označovalo cedulemi Židům nepřístupno, 5. 1. 1941 bylo zakázáno pořádání členské schůze. V hledáčku úřadů se ocitl i předseda Břustek, jehož bratr byl aktivním komunistou a současně členem Církve českomoravské. Dne 11. 2. 1943 bylo úřadům oznámeno omezení činnosti, zdůvodněné vícesměnným provozem v hornictví, rozproštěním nedělního volna do několika dnů pracovního týdne a angažmá žen v průmyslové výrobě.

⁸³ Tamtéž, Spolkové spisy, Život – družina pro vědění a časové názory o účelu života, sign. 848, kart. 2165, sine f.

⁸⁴ K dějinám hrušovských hornických kolonií Martin JEMELKA, „Kolonie dolů Albert, Hubert a Ida,“ in *Ostravské dělnické kolonie II: Závodní kolonie kamenouhelných dolů a koksoven ve slezské části Ostravy*, ed. Martin Jemelka, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2012, s. 18–81.

Po roce 1945 již družina Život žádnou činnost nehlásila a synkretické protektorátní přednášky již pokračování nenalezly. Když byl Břustek 29. 12. 1949 dotazován, zda sdružení vyvíjelo činnost, připomněl úřadům hned trojí hlášení ukončení činnosti v roce 1948. Ministerstvo vnitra vzalo Břustkovo hlášení na vědomí až v lednu 1951, kdy byl majetek likvidovaného sdružení (harmonium, skioptikon a dva psací stroje) a 400 Kčs hotovosti předány Ústřední knihovně města Ostravy. Členům sdružení bylo na poslední valné hromadě 2. 2. 1949, kdy bylo usneseno dobrovolné rozejití spolku, doporučeno účastnit se akcí Bratrství, Psýché nebo Vaňousových Křesťanských samaritánů v Nové Vsi. I ty však čekal brzký zánik. Nikoliv však kvůli zapojení do činnosti národních výborů a stranických organizací, jak dobrovolné rozejití Života odůvodňoval J. Břustek, ale kvůli změně politických poměrů. Výmaz Života ze spolkového katastru byl proveden 5. 3. 1951 po necelých třiceti letech působení.⁸⁵

5. AKTÉŘI A IDEJE

Slezskému spiritismu se po roce 1945 nepodařilo oslovit nastupující generace, a zůstal tak dvougeneračním fenoménem. Když byly spolky Bratrství a Život zkraje padesátých let vymazány ze spolkového registru, bylo tomu tak v případě Života pro nezáměr členů, v případě Bratrství přes odpor stále menší skupiny stoupenců. Konstituování nové generace spiritistů kolem roku 1930 nepomohlo ani zřizování dětských a mládežnických odborů, ani společné výlety do Beskyd, ani rozvíjení ochotnického divadla, které mělo být hlavním magnetem v získávání mladých členů, kteří se nakonec rekrutovali jen z potomků nejagilnějších spiritistů. Ti starší byli příslušníky generace narozené v letech 1860–1880,⁸⁶ ti mladší přišli na svět nejpozději kolem roku 1900.⁸⁷ Byly to generace formované industrializací, migracemi, nacionalismem, sekularizací

⁸⁵ ZAO, PŘMO, Spolkové spisy, Život – družina pro vědění a časové názory o účelu života, sign. 848, kart. 2165, sine f.

⁸⁶ Jan Samolej (1870), Ferdinand Kučera (1871), Adam Cieslar (1877), Jan Kuchař (1878) a Richard Čech (1879) z Bratrství a Alois Morys (1877) či František Havrlant (1880) ze Života.

⁸⁷ Karel Ščerba (1886), Josef Kotzian (1889) a Jan Rösner (1891) z Bratrství a Jan Břustek (1899) z Života.

a prožitkem první světové války. Generačně byly spiritistické organizace Bratrství a Život v podstatě identické a v obou hrály zásadní roli silné mužské zakladatelské osobnosti (F. Kučera, J. Kuchař, J. Rösner), které určovaly ideový směr. Odlišovaly se však v angažmá a roli žen: Zatímco v patriarchálním Bratrství tvořily ženy většinu členské základny, ale do vedoucích funkcí byly voleny až po roce 1945, hned v prvním předsednictvu Života zasedlo několik dělnic. Aktivitami rodiny Kostřovy z Hrušova ženy nakonec nabyly v polovině třicátých let v Životě na převaze, když v osobnosti charismatické M. Kostřové obrátily pozornost k (para)křesťanským kořenům slezského spiritismu.

Podíl a role žen v členské základně a vedoucích funkcích jako by korespondovaly s ideovým směřováním organizací. Zatímco v Bratrství převážily scientistické ambice Kuchařovy, Rösnerovy a jejich stoupenců, v Životě přežívaly předválečné tradice spiritismu jako svébytné alternativy charismatického křesťanství. Bratrství se proměnilo v osvětový spolek, zatímco Život směřoval ke křesťanské heterodoxii. Dokládá to jak brzké upozadění seancí a společných modliteb v Bratrství ve prospěch přednášek a uměleckých aktivit, tak neutuchající zájem o biblická a tradiční křesťanská témata v Životě, jehož členy přitahovaly veřejné seance a léčitelské schopnosti A. Vaňouse či B. Kočího, kteří neměli daleko k evangelikalismu.⁸⁸ „Tužme se v pokroku“, znělo heslo scientistického Bratrství, zatímco Život hlásal „V Bohu je naše síla, láska a poznání“. Znáť to bylo i na podpoře kremačního hnutí, jehož bylo Bratrství hlasitým propagátorem, zatímco Život je ponechával privátnímu rozhodování členské základny. Důraz na (para)křesťanský charakter spiritismu v Životě posiloval roli žen. Současně však brzdil intelektuální ambice řadového členstva, které si vystačilo s četbou doktrinárních textů a snadno se nechalo strhnout působením manipulativních osobností typu A. Vaňouse. Přes všechnu snahu se členům Života nepodařilo dospět k tak intenzivnímu pěstování mediální kresby, jak tomu bylo v případě členů Bratrství, kteří zaujali i mezinárodní publikum. Nemalou měrou k tomu přispívaly sympatie čelných výtvarníků (František Bílek, Alfons Mu-

⁸⁸ Zatímco A. Vaňous vystoupil po první světové válce z Církve římskokatolické a zůstal bezvěrcem, B. Černý vstoupil krátce před sčítáním obyvatel 15. 2. 1921 do Církve českokobratrské, aby byl jejím – podobně jako spisovatelka Pavla Moudrá či Přemysl Pitter – evangelikálně orientovaným členem (Státní oblastní archiv v Praze, Sbírka matrik, Matrika narození Mladá Boleslav, M 21 – 1/21, f. 427).

cha, Josef Váchal, Jan Zrzavý).⁸⁹ Výstavy mediálních kreseb, zničených za okupace v době záboru spolkového domu v Radvanicích, hrály v dějinách Bratrství důležitou roli propagační, terapeutickou i sociálně identifikační. Zvláště, když se úspěšným kreslicím médiím dostávalo uznání výtvarných teoretiků – příkladem budiž Josef Kotzian, řazený dnes k předním reprezentantům uměleckého fenoménu Art brut.⁹⁰

O etablování za hranicemi domovských obcí svorně usilovaly obě organizace. Nelze říci, že by radvanické Bratrství s výrazně početnější členskou základnou čítající několik set stoupenců bylo nesrovnatelně úspěšnější než schismaty postižená družina Život, jejichž členů mohlo být v dobách rozkvětu kolem sto padesáti. Oba spolky – zjevně na základě společných předválečných personálních a teritoriálních vazeb – ustavily dceřiné organizace v Karvině: Bratrství v letech 1924–1940 (Kruh Karviná při Spiritistickém spolku Bratrství v Radvanicích)⁹¹ a Život v letech 1925–1935.⁹² Obě dceřiné organizace měly ve svém čele penzionované horníky Leopolda Kaisara (Bratrství) a Jana Skřídlovského (Život). Těšínsko bylo kolébkou a doménou radvanického Bratrství, zatímco Život pronikal spíše na střední (Hranice) a jihovýchodní Moravu, odkud pocházel i F. Kučera (Bzenec).⁹³ Venkovskému původu slezského lidového spiritismu v podhorských a horských obcích Beskyd se na průmyslovém Ostravsku dostalo zásadních impulzů v prostředí industriální společnosti. Úspěch obou organizací je tak nutno interpretovat jejich působením mezi migranty venkovského původu nebo s venkovským

⁸⁹ K tématu blíže např. Václav Hájek, „Alternativní moderna: Okultní „ismy“ ve vědě, umění a filosofii,“ *Dějiny a současnost: Kulturně historická revue* 33, č. 2 (2011): 30–32; Tomáš WINTER, „Olověné koláčky: Spiritismus a české výtvarné umění první poloviny 20. století,“ *Dějiny a současnost: Kulturně historická revue* 33, č. 2 (2011): 37–40; týž, „Primitivové, děti, šilenci a média: K recepci umění přírodních národů a příbuzných projevů v Čechách třicátých let“, *Umění: Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd* 48, č. 6 (2000): 435–452.

⁹⁰ Alena NÁDVORNÍKOVÁ, *Art brut v českých zemích: Mediumici, solitéři, psychotici*, Praha: Arbor vitae, Muzeum umění Olomouc, 2008.

⁹¹ ZAO, PŘMO, PS – spolky, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, kart. 1071, 2. část, f. 528–529, 567; Tamtéž, Relace ze schůzí 1912–1944 (1. díl 1912–1930), sign. 2392, kart. 1194.

⁹² Tamtéž, PŘMO, Spolkové spisy, Život – družina pro vědění a časové názory o účelu života, sign. 848/2, kart. 1059; Tamtéž, Severomoravský KNV Ostrava, Spiritistický (dříve Stavební) spolek Bratrství, sign. 262, kart. 521.

⁹³ Archiv města Ostravy (AMO), fond Okresní úřad v Moravské Ostravě (OÚMO), sčítací operáty ze sčítání obyvatelstva 31. 12. 1910, Moravská Ostrava, Vítkovická ulice čp. 712/26.

rodinným zázemím, a to v průmyslovém regionu, v němž prostorově dekoncentrovaná kamenouhelná těžba stírala prostorové a sociální hranice mezi rurálním a urbánním prostředím výrazně pomaleji než v jiných průmyslových oblastech.⁹⁴

Ačkoliv v Bratrství i Životě přibývalo stoupenců z řad nižších středních vrstev (učitelé, úředníci), obě organizace zůstaly v řadovém členství spjaty s dělnickou třídou, zvláště hornictvem, jehož přirozeným životním prostorem byly dělnické kolonie s kolektivní zkušeností venkovských kořenů.⁹⁵ Sociální otázce nebyla ve spolcích věnována soustavná pozornost, dokonce ani v letech hospodářské krize, proti níž spiritisté bojovali charitou.⁹⁶ Nápadný je ale Kučerův zájem o družstevnictví, blízké ideálům francouzského spiritismu inspirovaného prodhounovským socialismem.⁹⁷ Původní charakter Bratrství jako spotřebního družstva nemusel být zastíracím manévrem, jak ustavit první spiritistickou organizaci v Rakouském Slezsku, zvláště když měl Kučera v úmyslu posílit družstevnické aktivity i ve stanovách mladšího Života. I proto bylo neplnění členských povinností v podobě splátek na výstavbu spolkového domu Kučerovi tolik trnem v oku, i když se mu v čele spolku nakonec stalo osudným. Spolkovým domem disponovaly obě organizace, ačkoli družinu Život stál spor s F. Kučerou střechu nad hlavou a musela po zbytek existence působit v provizoriích. Hospodářské zázemí v početně odlišné členské základně se projevilo i v technické kvalitě a informačním dopadu spolkových médií *Život: Zprávy o spolkové činnosti spolku Život v Moravské Ostravě ve prospěch spolkového domu a Spiritistické (Psy-*

⁹⁴ Martin JEMELKA, „The Ostrava Industrial Agglomeration in the First Half of the Twentieth Century: Where the Urban Countryside met the Rural Town,“ in *Mastery and Lost Illusions: Space and Time in the Modernization of Eastern and Central Europe*, Europas Osten im 20. Jahrhundert 5, ed. Włodzimierz Borodziej – Stanislav Holubec – Joachim von Puttkamer, München: De Gruyter Oldenbourg, 2014, s. 71–98.

⁹⁵ Celou řadu dokladů nalezne zájemce v antologii pamětnických vyprávění Martin JEMELKA (ed.), *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*, Ostrava: Repronis 2009.

⁹⁶ ZAO, PŘMO, PS – spolky, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, kart. 1071, 1. část, f. 101–102: V roce 1931 se údajně do redakce Spiritistické revue dostavili reprezentanti ostravského průmyslu s dotazem, jak dlouho ještě bude trvat hospodářská krize. Odpověď redaktorů byla výzva k trpělivosti. Hlavní zbrání ostravských spiritistů proti krizi byla charita a různé formy vzájemné hmotné výpomoci. Drtivý dopad krize na ostravské dělnictvo, tedy i na řadové členstvo Bratrství, však efektivitu projevů solidarity dlouhodobě determinoval.

⁹⁷ EDELMAN, *Spiritisme et politique*, s. 149–152; Miroslav PLECHÁČ, *Spiritismus v Podkrkonoší*, Praha: Vydavatelské oddělení Ymky v Praze, 1931, s. 44–45.

chické) revue, která se po Sezemského smrti stala hlavním periodikem československého spiritismu. Zvláště když od prvních ročníků přinášela pravidelné informace i ze Slovenska a Vídně. Vídeňským spiritistům českého původu byla *Spiritistická revue* dokonce ústředním periodikem a styky s vídeňskými spiritisty patřily v přeshraniční spolupráci k nejživějším. Bratrství mělo v duchu internacionálního spiritismu širší mezinárodní ambice, které se projevovaly účastí na mezinárodních spiritistických sjezdech a spoluprací s několika pravidelnými zahraničními dopisovateli. Revue byla čtena i v chorvatském Osijeku.⁹⁸

Živnou půdou slezského spiritismu bylo socioprofesionálně homogenní a komunitární prostředí hornických kolonií a kovozezemědělských vsí ostravsko-karvinského revíru, rozkročených mezi urbánním světem průmyslové práce a zemědělským venkovem korodující tradiční společnosti. U kolébky ostravského spiritismu stáli horníci a důlní strojníci (R. Čech, F. Černý, J. Samolaj), magistrátní (K. Ščerba) a báňští úředníci (F. Kučera). V první generaci jich většina pocházela z Těšínska, kde se v Gutech narodil J. Kuchař, který počátkem 20. století pobýval u K. Sezemského. Zatímco Guty se mezi válkami proměnily ve spiritistickou feriální osadu a Kuchařův domek v poutní místo vhodné k seancím, Radvanice se staly centrem slezského spiritismu s hlavní adresou v redakční budově *Spiritistické revue*. Společně ji obývali celibátníci Kuchař a mladší Rösner,⁹⁹ který sice postrádal Kuchařovu auru respektovaného jasnovidce,¹⁰⁰ zato se stal po Sezemského smrti nekorunovanou hlavou českého spiritismu. Do Radvanic následovali Kuchaře a literárně nadaného Rösnera¹⁰¹ další, většinou již penzionovaní spiritisté, kteří v obci vybudovali jakousi kolonii. Elitářské soužití bez alkoholu, tabáku, masa i sexuálních kontaktů zjednávalo spiritistům respekt. Usilovali o něj i členové Života. Po Kučerově secesi, ztrátě spolkové knihovny a ceněných kontaktů ovšem marně. Důležitou legitimizační roli hrál materiální a intelektuální vzestup některých spiritistů po první světové válce, jak

⁹⁸ Petr KOKAISL et al., *Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě*, Praha: Za hranice – Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozně-ekonomické fakultě ČZU v Praze, o. s., 2009, s. 298–299.

⁹⁹ Šárka Glombíčková, „Rösner (Rézner) Jan,” in *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, sv. 8 (20), Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, s. 104–105.

¹⁰⁰ KOZÁK, *Spiritismus*, s. 638–639, 646–648, 660.

¹⁰¹ *V záhrobí* (1930), *Vrba* (1931), *Amulet* (1932), *Rozmluva s nebožtíkem* (1932), *U chrámu Apollonova* (1932), *Golgotha* (1932), *Budu opět člověkem* (1934), *Život je krásný* (1935), *Ona to byla* (1937), *Redaktor v záhrobí: na památku Karla Sezemského* (1938).

tomu bylo v případě Kotzianově. Z vyučeného strojníka se přes mistra koksovy vypracoval na báňského úředníka a kreslicí médium, respektované odbornou obcí výtvarných teoretiků. Ostatně i Kotzian se stal příslušníkem radvanické spiritistické komunity, když se do obce přistěhoval a vybudoval rodinný dům.¹⁰²

Kotzianovi byla mediální kresba arteterapií, trpěl totiž vážnou plicní chorobou. Stoupencům Kučerova Života nebo Vaňousova Hlasu svědomí však byl spiritismus reformovaným křesťanstvím, neinstitucionalizovaným kontaktem s transcendentem, moderním náboženstvím povýšeným nad tradiční rozpory s vědou. Synkretický spiritismus, který se neobracel jen ke křesťanským kořenům, ale i k dálněvýchodním naukám, broulal hranice mezi konfesemi: zatímco první předseda Života Kučera se ještě na počátku samostatného státu hlásil k Církvi římskokatolické, poslední předseda Břustek udal v roce 1930 vyznání československé.¹⁰³ Náklonností k francouzskému socialismu, křesťanskému komunismu a komunitárním formám života přemostoval rozpory mezi socialismem a náboženstvím. A zájmem o výdobytky moderní vědy v čele s evolucionismem, který se projevoval i v inklinaci k reinkarnačnímu učení, nahrazujícímu finální kolektivní apokalyptickou spravedlnost Nového zákona individuální spravedlností karmických cyklů, opět smířoval vědu s náboženstvím.¹⁰⁴ Dělnictvu, čelícímu výzvám moderní doby v čele s nacionalismem, socialismem a scientismem, spiritismus umožňoval usmířovat dobové antagonismy, aniž by bylo nutno rezignovat na náboženskou praxi. Zvláště byli spiritismem přitahováni migranti z venkova s jeho generacemi tradovanou pověřenou praxí a vírou v duchy, nemluvě o hornických vydaných na pospas fatalistické práci pod povrchem.¹⁰⁵ Otázkou zůstává, zda nebyl úspěch spiritismu v širokých

¹⁰² Martin JEMELKA, „Kotzian Josef,“ in *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, Supplementum, sv. 4, Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2018 (v tisku).

¹⁰³ AMO, fond OÚMO, sčítací operáty ze sčítání obyvatelstva 15. 2. 1921, Moravská Ostrava, Revoluční třída čp. 712/26; Národní archiv v Praze, fond Státní úřad statistický I – Sčítání obyvatelstva ČSR v roce 1930, soudní okres Moravská Ostrava, Hrabůvka, kart. 9058.

¹⁰⁴ Guillaume CUCHET, *Les voix d'outre-tombe: Tables tournantes, spiritisme et société au XIXe siècle*, Paris: Éd. du Seuil, 2012, s. 227: Autor mj. hovoří o spiritistické alternativě pekla a trestajícího starozákonního Boha – spravedlivém, shovívavém a dobrotivém Bohu Nového zákona bez pekelných trestů.

¹⁰⁵ K obecně rozšířené víře v duchy a strašidla v 19. století např. Karel ČAPEK, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: F. Borový – Čin, 1947, s. 17–18, 22.

vrstvách venkovského katolického obyvatelstva také reakcí na racionalismus ultramontánního katolicismu, nepřiliš tolerantního k tradičním lokálním kultům.¹⁰⁶ Důležitou roli mohlo sehrát i probuzenecké hnutí těšínských luteránů, šířené současně se spiritismem v prvním desetiletí 20. století a kladoucí důraz na osobní prožívání víry v charismatickém prostředí.¹⁰⁷ Filosof Emanuel Rádl (1873–1942), středostavovsky skeptický k intelektuálnímu potenciálu českých spiritistů, rovnou připsal jejich konjunkturální úspěch na vrub poválečnému úpadku duchovního života, hledání nových alternativ náboženské praxe, vyprázdněné odvrhnutím tradičních konfesí, a nedostatku odvahy přiklonit se buď k rozhodnému agnosticismu, nebo k tradičním církvím. Tak jako tak byl však pro něj spiritismus vítězstvím ontologického materialismu, materialistickou variantou idealismu, rádoby učenou kompenzační filosofie a víry.¹⁰⁸

Příkré stanovisko E. Rádla, který spiritismus odmítl jako materialistickou pověru, jejíž konjunkturální úspěch přičetl na vrub světonázorové nedůslednosti českých elit,¹⁰⁹ bylo jen jedním hodnoticím pólem, kolem něhož se meziválečná diskuse na téma spiritismu pohybovala. Opačným pólem byla stanoviska duchovních různých církví,¹¹⁰ oceňujících nejednou mravní a morální přínos spiritismu.¹¹¹ Právě jim nemohly uniknout heterodoxní rysy českého venkovského spiritismu, navazujícího na lokální tradice tolerančních sekt a novopietismu. Většina těchto autorů se spokojila s rozlišováním mezi tzv. venkovským spiritismem a jeho městskou variantou bez křesťanských morálních imperativů, mezi

¹⁰⁶ Martin FRIEDRICH, *Kirche im gesellschaftlichen Umbruch: Das 19. Jahrhundert*, Zugänge zur Kirchengeschichte 8, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 2006, s. 221–223; Thomas NIPPERDEY, *Religion im Umbruch: Deutschland 1870–1918*, München: C. H. Beck, 1988, s. 20.

¹⁰⁷ Zbigniew PASEK, „Neopietyzm i wolne Kościoły na Śląsku Cieszyńskim w XIX i XX wieku,” in *Die konfessionellen Verhältnisse im Teschener Schlesien vom Mittelalter bis zur Gegenwart / Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim od średniowiecza do współczesności*, ed. Peter Chmiel, Jan Drabina, Rattigen: Stiftung Haus Oberschlesien, 2000, s. 155–172.

¹⁰⁸ Emanuel Rádl, *Co soudím o spiritismu*, Praha: Grosman a Svoboda, 1922, s. 1–24.

¹⁰⁹ RÁDL, *Co soudím o spiritismu*, s. 18.

¹¹⁰ Josef NOVOTNÝ, *Spiritismus zdokonalením křesťanství?*, Hradec Králové: Politické družstvo tiskové, 1909; Alois KUDRNOVSKÝ, *Záhady spiritismu*, Praha: Československá akciová tiskárna, 1925; Josef PANÝR, „Duchaři v Krkonoších. Spiritista F. Tůma,” *Český lid* 18 (1909): 389–391: „Spiritismus v Krkonoších nesporně má ráz náboženský, ráz sekty. Stoupenci spiritismu, jak se vyskytuje ve městech, na př. v Praze, nestaví v popředí náboženský jeho ráz, nýbrž dělají jej spíše vědou.”

¹¹¹ NEŠPOR, *K původu a pramenům*, s. 61–63.

spiritistickou heterodoxií s ambicemi reformovat soudobé křesťanství a úsilím o syntézu vědy a víry v esoterických kroužcích městských obyvatel. Alespoň Miroslav Plecháč, který měl v pražské YMCA paradoxně blízko k Rádlovi, si povšiml meziválečné fúze lidového spiritismu s Církví československou a některými levicovými politickými kruhy.¹¹²

ZÁVĚR

Cílem tohoto textu bylo demonstrovat prolínání a vymezování tzv. venkovského a městského spiritismu, tedy (para)křesťansky, a naopak scientisticky orientovaných spiritistických organizací Život a Bratrství, a to v prostředí dělnictva ostravské průmyslové aglomerace, v níž našel spiritismus mezi válkami silnou odezvu v dobře organizovaném spiritistickém hnutí. Etablování spiritismu na Ostravsku napomohla společná zkušenost venkovského původu obyvatel s migrační minulostí, probuzenecké hnutí a pietistická tradice na Těšínsku a ideová rozporovitost průmyslové společnosti, hledající syntézu mezi náboženstvím a výzvami moderní průmyslové společnosti. Nebylo by nic snazšího, než scientistické směřování Bratrství evolucionisticky interpretovat v duchu dobových klasifikací tzv. venkovského a městského spiritismu jako intelektuálně progresivní, a naopak heterodoxii spolku Život jako religiózně tradicionalistickou a retardující. Podobně by ovšem mohlo být z různých pozic odsouzeno celé spiritistické hnutí, zvláště když je heterodoxie historiografií často stereotypně označována za intelektuálně nedostatečné rozvíjení kodifikované křesťanské či jakékoliv jiné doktríny.¹¹³

V obou zvolených organizacích lze sledovat úsilí o intelektuální mobilizaci, promýšlení dobových ideologií, tradičních i soudobých témat v čele s relací náboženství a vědy, a to v dělnickém prostředí, které se vůči náboženským a duchovním výzvám moderního člověka dlouhodobě vymezovalo buď rezervovaně, nebo jen v rámci krizových životních situací a přechodových rituálů. Spolek Život zmítaný osobními konflikty se sice po secesi zakladatele Kučery propadal do perifernosti, imanentně se však vracel ke křesťanské tematice a autoritě Bible. Křesťanským kořenům ostravského spiritistického hnutí zůstal věrný až do

¹¹² PLECHÁČ, *Spiritismus v Podkrkonoší*, s. 44.

¹¹³ K pozitivnímu historiografickému hodnocení heterodoxie např. Hartmut LEHMANN (ed.), *Religiöser Pluralismus im vereinten Europa: Freikirchen und Sekten*, Göttingen: 2005.

zániku činnosti za Protektorátu. Početně silnější, organizačně stabilnější, mediálně vlivnější a nadregionálně etablovanější Bratrství se křesťanským kořenům postupně vzdalovalo ve prospěch sekulárního ideálu syntézy vědy a náboženství. V procesu odkřesťanštění Bratrství hrála zásadní roli i generační výměna spjatá s nástupem Rösnerovým, který se stal po Sezemského smrti neoficiální hlavou českého spiritismu. V obou ideově odlišných spolcích hrály důležitou roli charismatické vůdčí osobnosti, ve femininnějším prostředí Života však přes Kučerovy autoritářské manýry prosvítaly spiritistické ideály genderové rovnosti silněji než v Bratrství. Obě organizace přispěly svými mediálními nástroji, zázemím ve spolkových domech, přednáškovou a výstavní činností a šířením spiritistického étosu vegetariánství, abstinence a nekuřáctví k etablování specifické dělnické religiozity. A obě organizace dokázaly generovat osobnosti nadregionálního významu, sociálně úspěšné v prostředí dolních vrstev, a to zvláště v případě Bratrství a jeho radvanické spiritistické kolonie.

Úřední likvidace ostravského spiritismu vedla k jeho fosilizaci na stránkách beletrie a ve vzpomínkách obyvatel „vzorného socialistického města“ Ostravy.¹¹⁴ Spiritismus se vrátil ke katakombálním poměrům svých počátků kolem roku 1900, kdy byl praktikován v dělnických domácnostech ostravsko-karvinského revíru. Přežil v Radvanicích a Havířově, jen několik kilometrů od Karviné-Luk na česko-polské hranici, kam na sklonku 19. století přinesl spiritismus z Čech učeň Kus. Dokládají to svědectví hledajících křesťanů, kteří ještě v osmdesátých letech mohli vstoupit do kontaktu s místními spiritistickými médii. I za normalizace byl na Ostravsku spiritismus přítomen jako alternativa privatizované křesťanské religiozity,¹¹⁵ která v první polovině 20. století svým rovnostářstvím, modernismem a snahou usmířovat soudobé ideologie přitahovala ostravské dělnictvo. To se totiž tvář v tvář sekularizaci nehodlalo bez náhrady vzdát náboženské praxe,¹¹⁶ zvláště, když měla

¹¹⁴ Např. Ota FILIP, *Nanebevstoupení Lojzka Lapáčka ze Slezské Ostravy*, Praha: 1994, s. 7, 18–19, 130, 163–164, 166.

¹¹⁵ Karin DORUŠINCOVÁ, „Z Jeho rukou mě nikdo nevytrhne,“ Apoštolská církev Havířov, <http://www.achavirov.cz/?p=1758> [zveřejněno sine dato, cit. 31. 1. 2017].

¹¹⁶ Hugh McLEOD, *Piety and Poverty: Working-Class Religion in Berlin, London and New York 1870–1914*, Europe Past and Present, New York: Holmes and Meier Publishers, 1996; týž, *Sekularizace v západní Evropě (1848–1914)*, Edice Dějiny a kultura sv. č. 18, Brno: CDK, 2008.

v případě spiritismu ambici usmiřovat vědu s náboženstvím, Bibli s výdobytky moderní vědy a nacionalismus s internacionalismem.

Brotherhood and Life: The Spiritist Scene in Ostrava, Its Social Background and (Inter)Regional Contacts (1918–1951)

Keywords: Church History; Cultural History; Spiritism; Silesia; Ostrava; 1918–1951

Abstract: Religious practice in the Czechoslovak Republic was characterised by increasing heterogeneity, reflecting the national, social, political, confessional and world-view orientation of the Czechoslovak people. In the decade which followed 1918, the issues of religion and confession were frequently raised in public discourse. The topics discussed also included the flourishing Czech sectarian scene, including spiritism and the spiritist movement, an affinity to which was shown by thousands of organised followers, sympathisers or people who were simply curious. This paper deals with the spiritist movement during its inter-war heyday in the industrial working-class environment in Ostrava and its conurbation, focusing on the social background of its worshipers and the ideological struggle between the followers of the agnostic and Christian branch of spiritism. The main part of this paper presents the two most important spiritist fellowships in Ostrava and compares their ideological direction, gender structure, regional scope and social impact.

PhDr. Martin Jemelka, Ph.D.
Edičně-badatelské oddělení
Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.
Gabčíkova 2362/10
182 00 Praha 8
jemelka@mua.cas.cz